

İmâm Cemâlu'd-dîn ebü Muhammed Abdullah et-Turkî

Kitâbu Bulğatu'l-Muştaşk fi Luğâti't-Turk ve'l-Kıfçâk Kaştamonu Nüşhası

Bilindiği üzere, Memlük devleti (1250-1517) sahasında Araplara Türkçe öğretmek için hazırlanan çok sayıda eser verilmiştir. Bu eserlerden biri de Cemâlu'd-dîn et-Turkî tarafından kaleme alınan Kitâbu Bulğatu'l-Muştaşk fi Luğâti't-Turk ve'l-Kıfçâk isimli eserdir. Çalışmamıza değin bu eserin sadece Paris Millî Kütüphanesi'nde kayıtlı olan nüshası bilinmekteydi ve bunun üzerine Leh Türkolog A. Zajaczkowski tarafından bir yayın ve yakın zamanda da G. Al-Turk tarafından bir doktora tezi yapılmıştı. Geçtiğimiz yılda Bulğatu'l-Muştaşk'ın yeni bir nüshası elimize geçti. Çalışmamızın ana konusu olan bu nüsha, herhangi bir yerde kayıtlı olmayıp Kaştamonulu Mahmut İslamoğlu adlı antikacının özel koleksiyonunda muhafaza edilmektedir. İslamoğlu, bu eseri Çankırı'da bir eskiciden satın alıp Kaştamonu'da ikamet eden ve Arap harfleri eserlere ilgisi olan emekli sınıf öğretmeni Tunçay Sakalloğlu'ndan bu eseri incelemesini rica etmiştir. Sakalloğlu, esere güz atıktan sonra bu eserin tarihî Kıpçak Türkçesine ait bir sözlük olduğu kanaatine vararak bu sahada çalışmaları olan akademisyenlerle irtibata geçmiştir. Doç. Dr. İsa Sarı'nın vasıtasıyla bu eserden haberdar olup Sakalloğlu'yla irtibata geçip eser üzerinde çalışmak istediğimizi kendisine bildirdik. Teklifimizi kabul eden Sakalloğlu, eserin kopyasını tarafımıza iletmıştır. Yazmayı güden geçirdikten sonra, eserin Bulğatu'l-Muştaşk'ın farklı bir nüshası olduğu kanaatine vardık. Eser her ne kadar Çankırı'da bulunmuş olsa da şu an Kaştamonu'da muhafaza edilmekte olduğundan ve yakın zamanda bu ildeki resmi bir arşive bağlanacağı için çalışmamızda bu nüsha için 'Kaştamonu nüshası' adını kullanmayı tercih ettik.

☎ +90 332 840 81 88
✉ +90 296 27 22 24
🌐 www.paradigma.com.tr
📧 info@paradigma.com.tr
📧 iletisim@paradigma.com.tr

paradigma akademik
Bütün Yönün Dağıtıcı

9 782962 710733

www.paradigmaakademik yayinlari.com
www.dizivisikitabevi.com paradigmaakademiktasarim@gmail.com

İmâm Cemâlu'd-dîn ebü Muhammed Abdullah et-Turkî
Kitâbu Bulğatu'l-Muştaşk fi Luğâti't-Turk ve'l-Kıfçâk
Kaştamonu Nüşhası
(Giriş, İnceleme, Tıpkıbasım ve Transkripsiyon, Dizin)

Hazırlayanlar
Dr. Savaş KARAGÖZLÜ
Dr. Musa SALAN

İmâm Cemâlu'd-dîn
ebü Muhammed Abdullah et-Turkî

Kitâbu Bulğatu'l-Muştaşk fi Luğâti't-Turk ve'l-Kıfçâk Kaştamonu Nüşhası

(Giriş, İnceleme, Tıpkıbasım ve Transkripsiyon, Dizin)

Hazırlayanlar
Dr. Savaş KARAGÖZLÜ - Dr. Musa SALAN

paradigma akademik

İmām Cemālu’-d-dīn ebū Muḥammed ^cAbdullah et-Turkī

Kitābu Bulġatu’l-Muštāk fi Luġāti’t-Turk ve’l-Ķifĉāk

Kastamonu Nūshası

(Giriş, İnceleme, Tıpkıbasım ve Transkripsiyon, Dizin)

Hazırlayanlar

Dr. Savaş KARAGÖZLÜ

Dr. Musa SALAN

2022

Paradigma Akademi

**İmām Cemālu'd-dīn ebū Muḥammed ʿAbdullah et-Turkī
Kitābu Bulġatu'l-Muṣṭak fi Luġāti't-Turk ve'l-Ḳifḋak
Kastamonu Nūshası
(Giriş, İnceleme, Tıpkıbasım ve Transkripsiyon, Dizin)**

Dr. Savaş KARAGÖZLÜ & Dr. Musa SALAN

ISBN: 978-625-8240-19-1

Sertifika No: 32427

Çanakkale Kitaplığı
Araştırma İnceleme Bilişim Yayın Matbaa
TİC. LTD. ŞTİ.

Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım
Fetvane Sokak No: 29/A
ÇANAKKALE
e-mail: fahrigoker@gmail.com

Yayın Yönetmeni
Nevin SUR

Dizgi
Hars Akademi

Kapak
Himmet AKSOY

Matbaa
Vadi Grafik Tasarım ve Reklam LTD. ŞTİ.
Sertifika No: 47479

Kitaptaki bilgilerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

Bu Kitap T.C. Kültür Bakanlığında alınan bandrol ve
ISBN ile satılmaktadır. Bandrolsüz kitap almayınız.

2022
Paradigma Akademi

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	3
ESER ADI KISALTMALARI VE DİĞER KISALTMALAR.....	5
İŞARETLER.....	7
TRANSKRİPSİYON TABLOSU	8
ÖN SÖZ.....	9
0. GİRİŞ.....	13
1. MEMLUK DEVLETİNDE TÜRKLER VE TÜRK DİLİ	14
2. MEMLUK SAHASINDA YAZILMIŞ ESERLERİN DİLİ: KIPÇAK VE OĞUZ REKABETİ	15
3. MEMLUK TÜRKÇESİ YAZINI	19
4. KİTĀBU BULĠĀTU'L-MUŞTĀK Fİ LUĠĀTİ'T-TURK VE'L-KİFÇAK.....	20
5. İNCELEME	45
5.1. Fonoloji	45
5.2. Morfoloji	60
5.3. Sentaks	80
5.4. Leksikoloji.....	85
5.4.1. Sözcük Türleri.....	85
5.4.2. Eş Anımlı Sözcük Grupları	95
5.4.3. Oğuz-Kıpçak Karma Söz Varlığı.....	101
5.4.4. İki Nüshanın Eksik Sözlük Birimler Bakımından Karşılaştırılması... 116	
6. TIPKIBASIM TRANSKRİPSİYON SONNONTLAR	165
SONNOTLAR.....	450
KAYNAKÇA	461
DİZİN	469

KAYNAKÇA

- Abdurrahim, Y. (2012). *Mevsu'atu'l-âmiyyetu's-Suriyyetu*. C. 1, Vizâretu's-Sakâfetu, Şam.
- Alimov, R. (2019). "Aşık Oyununda Kemik Yüzlerinin Adlarının Kökeni Üzerine". *International Journal of Volga-Ural and Turkestan Studies*, 1(2), 158-176.
- Al-Turk, G. (2012). *Kitābu Bulgatü'l-Müştak fi Lugati't-Türk ve'l-Kıfçak Üzerine Dil İncelemesi*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.
- Al Türk, G. (2018). "Kitābu bulgatu'l-muştak fi luğati't-Türk we'l-Kıfçak sözlüğünün içeriği ve eserdeki alıntı kelimeler". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(3), 1444-1455.
- Argunşah, M., Sağol Yüksekaya, G., Tabaklar, Ö. (2010). *Karahanlıca, Harezmce, Kıpçakça Dersleri*, İstanbul: Kesit.
- Argunşah, M., Güner, G. (2015). *Codex Cumanicus*. Kesit Yayınları.
- Atalay, B. (1945). *Et-Tuhfet-üz-Zekiyye fil-Lûgat-it-Türkiyye*. İstanbul: TDK Yay.
- Bloch, E. (1932). *Catalogue des manuscrits Turcs de la Bibliothèque Nationale, Tome I*. Paris.
- Boz, E. (2012). "Eski Anadolu Türkçesinde "Adıl+I Biçimbirimi+Gerek" Yapısıyla Kurulan Tümcelerde Belirlenim", *Türk Dili Araştırmaları (Makaleler-Bildiriler)*, Ankara: Gazi Kitabevi, 149-154.
- Caferoğlu, A. (1931). *Abû-Hayyân. Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Etrâk*. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- Eckmann, J. (1963). "The Mamluk-Kipchak Literature". *Central Asiatic Journal*, Vol. 8, No. 4, 304-319.
- Eckmann, J. (1964). "Memlûk Kıpçakçasının Oğuzcalaşmasına Dair". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 12, 35-41.

- Eminoğlu, E. (2011). *Abbas İbni Hamza es-Sabrani Kitabü'l-Efal Kıpçakça Satır Arası Sözlük*. Ankara: Akçağ Yay.
- Ercilasun, A. B. (2005). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyula Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ.
- Ercilasun, A. B. (2007). “Memlûk Kıpçak Dönemi Eserleri ile İlgili Düşünceler”, *Makaleler (Dil-Destan-Tarih-Edebiyat)*, Haz. Ekrem Arıkoğlu, Ankara: Akçağ.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation, A Functional Approach to the Lexicon*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Ermers, R. (1999). *Arabic Grammars of Turkic, The Arabic Linguistic Model Applied to Foreign Languages & Translation of Abû Hayyân al-‘Andalusî’s Kitâb al-‘İdrâk li-Lisân al-Atrâk*. Leiden-Boston-Köln: Brill.
- Garkavets, A. N. (2019). *Kitab-i Madjmu’-i Tardjuman-i Turki va ‘Adjami va Mugali va Farsi*. Almatı: Baur.
- Györfi, D. (2014). “Khwarezmian: Mapping the Kipchak component of Pre-Chagatai Turkic”. *Acta Orientalia*, 67(4), 383-406.
- Gülsevin, G., Boz, E. (2004). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Güzel, F. (2017). “TTA’daki Bazı Kelimelerin Kökeni Üzerine”. *SOBİDER*, S. 16, s. 1-25.
- Halasi-Kun, T. (1941). “Die mameluk-kiptchakischen Sprachstudien und die Handschriften in Stambul”, *Körösi Csoma Archivum*, III. Kötet, Budapest.
- İzbudak, V. (1989). *El-İdrak Haşiyesi*. Ankara: TDK Yay.
- İnan, A. (1953). “XIII-XV. Yüzyıllarda Oğuz-Türkmen ve Kıpçak Lehçeleri ve ‘Hâlis Türkçe’”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, s.53-71.
- Johanson, L. (2021). *Turkic*. United Kingdom: Cambridge University Press.

- Kabadayi, O. (2020). *Kazak Türkçesinin At Koşum Takımlarıyla İlgili Söz Varlığı -Tarihî Karşılaştırmalı Bir İnceleme-*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Kara, F. (2017). “Bana seni gerek seni’ Yapısı Üzerine”. *Yünus Emre Kitabı* (Ed. Orhan Kemal Tavukçu), Aksaray: Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 109-139.
- Karagözlü, S. (2018). *İbnü Mühennâ Lügati Türkçe Kısmı*. Ankara: Kesit.
- Karamanlıoğlu, A. F. (1963). “Kıpçaklar ve Kıpçak Türkçesi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XII, İstanbul, 175-183.
- Karamanlıoğlu, A. F. (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri*. Türk Dil Kurumu.
- Koprıman, K. Y. (2002). “Mısır Memlûkleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. V, Yeni Türkiye Yay., Ankara, s. 99-100.
- Korkmaz, Z. (2005). *Türk Dili Üzerine Araştırmalar-I*. Ankara: TDK
- Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK
- Köprülü, M. F. (1980). *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Kryms'kiy, A. E. (1930). *Tyurki, yih movi ta literaturı (Les Turks, leurs langues et littératures) I. Tyurs'ki Movi*. Kiev.
- Kurnaz, C. (2009). “Bana Seni Gerek Seni”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 15(39), 147-160.
- Mansuroğlu, M. (1959). Das Altosmanische. *Philologiae turcicae fundamenta*, 1, 161-182.
- Muhammed, R. (2021a). *Memlûk Türkçesinde Ekler ve İşlevleri*. Ankara: TDK.
- Muhammed, R. (2021b). “Memlûk Kıpçak Türkçesinde Emir Kipi”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.114, ss. 128-144.
- Öztopçu, K., Abuov, Zh., Kambarov, N., Azemoun, Y. (1996). *Dictionary of the Turkic Languages*. London-New York: Routledge.

Öztürk, A. (2018). “Memlûk Türkçesi Bir Kıpçak Lehçesi Midir?” *Dil Araştırmaları*, 12(23), 173-203.

Öztürk, A. (2019). *Karay Türkçesinde İsim*. Erzurum: Fenomen.

Özyetgin, A. M. (2001). *Ebû Hayyân – Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk – Fiil: Tarihi-Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi*, Ankara: Köksav Yay..

Steingass, F. (1998). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. Beirut: SAL.

Sevortyan, E. V. (1978). *Etimologiçeskij Slovar' Tyurskih Yazıkov - Obşçetyurskie i mejtyurskie osnovı na bukvu “B”*. Moskva: Izdatelstvo Nauka.

Salan, M. (2010). *Et-tuhfetü 'z-zekiyye fi'l-lugati 't-Türkiyye 'de Fiil*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Spiro, S. (1999). *An Arabic-English dictionary of the colloquial Arabic of Egypt*. Librarie du Liban.

Tarama Sözlüğü = sozluk.gov.tr (erişim tarihi: 07.09.2022)

Tenişev, E. vd. 1984. *Sravnitel'no-istoričeska grammatika tyurkih yazıkov. Fonetika*. Moskova: Nauka.

Tenişev, E. vd. 2001. *Sravnitel'no-istoričeska grammatika tyurkih yazıkov. Leksika*. Moskova: Nauka.

TETTL I, II = Tietze, A. (2016). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati IV*. Ankara: TÜBA.

Toparlı, R. (1992). *İrşâdü'l-mülûk ve's-selâtin*. Ankara: TDK.

Toparlı, R., Vural, H., & Karaatlı, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK.

Toparlı, R., Çögenli, M. S., Yanık, N. H. (2000). *Kitâb-ı Mecmû-i Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî*. Ankara: TDK.

Wehr, H. (1976). *A Dictionary of Modern Written Arabic* (Ed. J. Milton Cowan). New York: Spoken Language Services, Inc.

Wilkens, Jens (2021). *Eski Uygurcanın El Sözlüğü Eski Uygurca-Almanca-Türkçe, Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch – Deutsch – Türkisch*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.

Ünlü, S. (2012). *Harezmi-Altınordu Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yay.

Yalçın, S. K. (2018). *Azerbaycan Türkçesi Grameri*. Ankara: Kesit.

Yıldız, H. (2013). “satın (almak) Kelimesi Üzerine”. *Dil Araştırmaları*, 13(13), 109-130.

Zajaczkowski, A. (1954). *Vocabulaire arabe-kiptchak de l'époque de l'état mamelouk: Bulġat al-muštāq fi luġat at-Turk wa-l-Qifçāq* (Vol. 1). Państwowe Wydawn. Naukowe.

Zajaczkowski, A. (1958). *Vocabulaire Arabe-Kıpçak de l'époque de l'Etat Mamelouk, Bulġat al Muštaq fi luġat at-Turk wa 'l-Qifçaq, II- ére partie Le nom*, Warszawa.

Ağ Kaynakları

<https://en.wikipedia.org/wiki/Joshpara> (erişim tarihi: 15.09.2022)

<https://sozluk.gov.tr> (erişim tarihi: 07.09.2022)